

Кочмар Діана Анатоліївна, к.пед.н., доцент, завідувач кафедри іноземних мов (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), trial2008@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

***Анотація.** У статті досліджено педагогічну і лінгводидактичну проблеми вивчення особливості полікультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у контексті євроінтеграційних процесів. Визначено структурні й змістові особливості полікультурної компетентності, яка розуміється автором як важливий складник професійної компетентності, що формується у студентів у процесі вивчення фахових предметів; має інтегративний характер та містить усі компоненти, які притаманні компетентності: мотиваційний, емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, а також досвід взаємодії у полікультурному середовищі, що сприяє позитивному сприйняттю суб'єктами освітнього процесу, які належать до різних культур.*

***Ключові слова:** полікультурна компетентність, структура, зміст, професійна компетентність учителя іноземної мови, статус полікультурної компетентності.*

Kochmar Diana Anatoliivna, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), trial2008@ukr.net

FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS' MULTICULTURAL COMPETENCE FORMATION

Abstract.

***Introduction.** The article is devoted to the actual pedagogical and linguo-didactical problem of studying the peculiarities of future foreign language teachers' multicultural competence in the context of European integration processes.*

***Purpose.** The purpose of the scientific research is to determine the essence of the concept of «multicultural competence of the future foreign language teacher», the status and structural features of this interdisciplinary concept, the relationship with professional competence based on the analysis of normative, recommendatory documents and scientific literature.*

Methods. *The methods used in the research process are conditioned by the specifics of the analysed problem: analysis and generalization of theoretical-methodological, scientific-pedagogical and linguodidactical literature; elements of comparative and systematic analysis in order to compare different views on the problem. The descriptive method was leading at this stage of the study.*

Results. *Based on the analysis of domestic and foreign scientists' works there were identified structural and semantic features of multicultural competence, which is understood by the author as a type of competence, an important component of professional competence, which is formed in the learning process during mastering professional subjects; has an integrative nature, contains all the components inherent in the competencies: motivational, emotional-value, cognitive, activity-behavioural, experience of interaction in a multicultural environment, which promotes positive interaction with subjects of educational process belonging to different cultures in all spheres of life .*

Originality. *The introduction of the competence approach led to the reformulation of the purpose of philological foreign language education, the creation of a new paradigm of learning outcomes.*

Conclusion. *Conclusions on the status of multicultural competence and its role in the professional training of future philologists were made.*

Key words: *multicultural competence, professional competence of a foreign language teacher, structure, content, status of multicultural competence.*

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, суттєво впливають на освіту, ставлять нові завдання, окреслюють перспективи побудови єдиного освітнього простору. Упровадження компетентнісного підходу зумовило переформулювання мети філологічної іншомовної освіти, створення нової парадигми результатів навчання. Проблема формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови як складника професійної компетентності є актуальною з огляду на внутрішню й зовнішню освітню політику України: з одного боку – полікультурний склад суб'єктів освітнього процесу в багатонаціональній країні, а з іншого – глобалізація світу та наявність міжнародних освітніх програм створює передумови для долучення нашої країни до світової культури. Крім того, полікультурна компетентність майбутніх вчителів іноземних мов має свої особливості, що потребує додаткового дослідження.

Проблеми полікультурної освіти в Україні та зарубіжжі досліджували В. Василенко, О. Гукаленко, Л. Данилова, С. Сисоєва; структуру і змістове наповнення поняття «полікультурна компетентність» висвітлили в своїй праці вчені С. Авхутська, О. Березюк, Л. Воротняк, М. Сімоненко, І. Соколова, Л. Чередниченко); зв'язок між професійною та полікультурною компетентностями окреслили науковці Л. Гончаренко, О. Кондратьєва, В. Кузьменко та ін.).

Однак, дослідження наукових джерел засвідчило існування різних підходів до визначення терміну «полікультурна компетентність», розмитість статусу цього поняття, неоднотайність у виокремленні його структурних елементів, що визначило актуальність обраної проблематики.

Мета наукової розвідки – визначити сутність поняття «полікультурна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови», статус та структурні особливості цього міжпредметного поняття, взаємозв'язок із професійною компетентністю.

Вибір використовуваних в дослідженні методів зумовлений специфікою аналізованої проблеми: аналіз та узагальнення теоретико-методологічної, науково-педагогічної та лінгводидактичної літератури; елементи порівняльного та системного аналізу.

Поняття «полікультурна компетентність» не є новим в українському освітньому просторі, воно активно функціонує в наукових дослідженнях з кінця ХХ – початку ХХІ століття, але трактується авторами по-різному, залежно від того, на якому аспекті цього складного й міждисциплінарного поняття акцентується увага дослідників. Найбільш поширені підходи до розуміння полікультурної компетентності в хронологічній послідовності узагальнено у табл. 1.

Як свідчать дані, наведені у таблиці, науковці підкреслюють інтегративний, цілісний характер, комплексність, багаторівневість і системність полікультурної компетентності, яка ґрунтується на теоретичних знаннях про індивідуальність, унікальність національної культури України й країн, мова яких вивчається, що забезпечує толерантне ставлення до представників інших соціальних груп, національностей, релігійних конфесій під час міжкультурної комунікації.

Більшість науковців у визначенні полікультурної компетентності (ПК) використовують такі лексеми: «якість», «здатність», «характеристика». «особистісне утворення», «система якостей» для передачі сутності ПК. Педагогічні словники й європейські рекомендаційні матеріали пояснюють сутність будь-якої компетентності як здатність до чогось.

Найбільші відмінності у тлумаченні сутності ПК, на нашу думку, обумовлюються метою і сферою застосування сформованої ПК. Так, взаємозв'язок з площиною професійної діяльності знаходиться в центрі уваги визначень С. Авхутської, О. Березюк, Н. Величко, О. Кондратьєвої, М. Сімоненко, І. Соколової та Л. Чередниченко, які акцентують увагу на тому, що ПК є результатом професійної підготовки у вищому навчальному закладі [1–7]. Н. Величко вважає, що професійна та полікультурна компетентності разом із іншими компетентностями... включені до структури загальножиттєвої компетентності особистості, що формується протягом усього життєвого досвіду людини [3, с. 164].

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «полікультурна компетентність» у сучасній педагогіці

Автор	Поняття «полікультурна компетентність»	Ключові слова
1	2	3
І. Васютенкова, 2006	інтегративна характеристика, що відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі; система якостей, що допомагає орієнтуватися в культурних відносинах рідної та іншомовної країни, забезпечує досягнення мети виховання культурної людини.	інтегративна характеристика, здатність, полікультурний простір, система якостей
Л. Гончаренко, В. Кузьменко, 2006	... не лише здатність до життєдіяльності та практична готовність до здійснення професійної діяльності в такому суспільстві, яка ґрунтується на поєднанні синтезованих знань з полікультурності, умінь використовувати свої знання на практиці та професійно знаходити чужих особистісних якостях	здатність, якість, багатокультурне середовище, готовність, професійна діяльність, полікультурність
Л. Воротняк, 2008	здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, умінь і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє інтеграції в полікультурний світовий простір	здатність, особистісні якості, багатокультурне суспільство, інтеграція в полікультурний світовий простір
Н. Величко, 2010	професійна та полікультурна компетентності складними особистісними утвореннями, які разом з іншими компетентностями ... включені до структури загальножиттєвої компетентності особистості, що формується протягом усього життєвого досвіду людини	складне особистісне утворення
І. Соколова, 2010	цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі та в процесі неперервної педагогічної освіти	цілісне, інтегративне, новоутворення, професійна підготовка
М. Сімоненко, 2012	цілісне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у ЗВО та в процесі неперервної освіти, сприяє формуванню майстерності, визначає успішність професійної діяльності, здатність до самореалізації, розвитку та самовдосконалення впродовж життя	особистісне новоутворення, здатність, професійна підготовка, самореалізація, самовдосконалення

1	2	3
С. Авхутська, 2013	професійно значуща інтегративна якість особистості, системне новоутворення, що забезпечує мотиви пізнання і прийняття загального і специфічного в кожній із культур як цінності, знання законів та способів життєдіяльності в полікультурному середовищі, вміння їх використовувати у практиці виховання особистості як людини культури	інтегративна якість особистості, полікультурне середовище, загальне і специфічне в кожній із культур як цінність
Л. Чердніченко, 2013	інтегроване професійно-особистісне утворення, результативний компонент професійної підготовки, обумовлює готовність майбутнього вчителя до ефективного здійснення педагогічної діяльності в багатонаціональному середовищі.	професійно-особистісне утворення, компонент професійної підготовки
О. Березюк, 2015	інтегративна якість особистості, що формується в процесі навчання, включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для життя й діяльності в сучасному полікультурному суспільстві	інтегративна якість особистості; полікультурне суспільство; здатність
О. Кондратьєва, 2017	багатокомпонентне особистісне утворення, професійно значуща якість особистості, що формується у процесі професійно-педагогічної підготовки на базі засвоєння теоретичних знань щодо своєрідності національної культури власної та іншої країн, трансформацію ціннісних орієнтацій, інтегрованих полікультурних умінь та навичок, які забезпечують толерантне ставлення до представників інших соціальних груп, національностей, релігійних конфесій під час міжкультурної комунікації та здатність вирішувати професійні завдання в умовах глобалізації мультикультурного соціуму	професійно значуща якість особистості; професійно-педагогічна підготовка; міжкультурна комунікація

Л. Чердніченко звертає увагу на професійну підготовку майбутнього вчителя. На думку науковця, ПК обумовлює готовність майбутнього вчителя

до ефективного здійснення педагогічної діяльності в багатонаціональному освітньому середовищі [7, с. 2–36]. Вважаємо, що розбіжності у підходах обумовлені подвійним статусом полікультурної компетентності. У визначеннях інших учених (І. Васютенкової, Л. Воротняк, Л. Гончаренко, В. Кузьменко та ін. ПК розглядається в загальному значенні, як здатність, притаманна будь-якій особі [8–10]. Отже, перша група дослідників визначає ПК майбутнього вчителя, педагога (Н. Величко, Л. Чередниченко), вчителя історії, іноземної мови, початкової школи (С. Авхутська, О. Кондратьєва), тобто полікультурну компетентність як складник професійної, що впливає на визначення, зміст, структуру та функції цього виду спеціальної компетентності [1; 4]. Інші вчені розглядають ПК як ключову.

Слід зазначити, що ключові компетентності – універсальні, застосовуються в різноманітних життєвих ситуаціях і є необхідними для успішної реалізації людиною всіх основних життєвих ролей; вони за своєю суттю соціальні. Призначення ключових компетентностей – сприяти розв'язанню життєво важливих завдань, соціалізації людини, зміцненню власних життєвих позицій, розвитку міжособистісних стосунків. Отже, ПК (ключову) можна розглядати як особистий досвід взаємодії з людьми, які є носіями різних мов, культур, релігій в полікультурному суспільстві, здатність ефективно взаємодіяти з представниками різних народів на основі толерантного ставлення до них, що сприяє гармонізації відносин різних культур, соціалізації й життєвим успіхам особистості.

Отже, ПК як вид спеціальної компетентності в межах професійної можна визначити як важливий складник професійної компетентності, що формується у процесі навчання під час оволодіння фаховими предметами; має інтегративний характер, містить усі компоненти компетентності: мотиваційний, емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, досвід взаємодії у полікультурному середовищі, що сприяє позитивній взаємодії із суб'єктами освітнього процесу, які належать до різних культур, у всіх сферах життя, забезпечує успішну професійну діяльність в умовах полікультурного освітнього простору й удосконалюється впродовж життя.

Щодо статусу аналізованого поняття, то полікультурна компетентність особистості в широкому розумінні (учня, студента, будь-якої особи безвідносно до професії належить до ключових оскільки є необхідною для будь-якого роду діяльності, забезпечує взаємодію з іншими людьми, полегшує спілкування між європейцями з різними мовами заради взаєморозуміння й співпраці в різних галузях науки й техніки. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови має свої особливості, взаємодіє з полілінгвальною та комунікативною, формується у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, спрямована на успішну професійну діяльність в багатонаціональному освітньому просторі, сприяє інтеграції в світове полікультурне товариство.

Як складне багаторівневе утворення полікультурна компетентність має структурні особливості, які розуміються науковцями по-різному. У складі ПК виокремлюють від 3 до 5 компонентів, що відображає різні підходи до розуміння цього інтегративного поняття. Перший підхід (О. Щеглова, Л. Данилова) ґрунтується на загальній структурі компетентності. Так, О. Щеглова в ПК виокремлює когнітивний, ціннісно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий компоненти. Вони є базовими в структурі будь-якої компетентності незалежно від типу й статусу. Специфіку полікультурності О. Щеглова розкриває в описі змісту цих компонентів: когнітивний – це наявність знань, засвоєння образів і цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів; ціннісно-мотиваційний компонент спрямований на формування ціннісно-орієнтованої й соціально-настановної готовності особистості до міжкультурної комунікації й обміну, розвиток толерантності стосовно представників інших культурних груп; а діяльнісно-поведінковий спрямований на розвиток здатності до розв'язання професійних завдань під час взаємодії із представниками різних культурних груп [11, с. 94].

Подібний підхід до визначення структури ПК знаходимо в роботах Л. Данилової, яка виокремлює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльний і емоційний складники. Емоційний компонент, на думку вченого, обумовлює позитивне оцінювання педагогічних явищ із опорою на соціальні та особистісно значущі цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншої особи й ототожнювати себе з ним [12, с. 10]. Наведена засвідчує, що структура ПК відрізняється лише одним компонентом, який, на наш погляд, є важливим щодо рефлексії своїх дій і поведінки.

Інший підхід до визначення структури ПК використовує І. Васютенкова. Він ґрунтується на взаємозв'язку професійної та полікультурної компетентностей. Учений структурує ПК таким чином: 1) професійний складник (культура спілкування, методична, інформаційна, рефлексивна культури); 2) культурологічний складник (знання, розуміння рідної, світової, іншомовної культури, культури міжкультурного спілкування); 3) особистісний (сукупність якісних характеристик, що відображають моральну позицію, яка пронизує всі складники полікультурної компетентності [8, с. 19].

Нам імпонує виокремлення культурологічного компонента, що відображає сутність ПК, але, на наш погляд, у запропонованій структурі порушена ієрархія компетентностей, оскільки ПК є складником професійної компетентності, а не навпаки. Саме про такі взаємозв'язок і взаємообумовленість цих типів компетентностей ідеться в працях більшості вчених, які досліджують ПК (С. Авхуська, О. Березюк, Н. Величко, В. Кузьменко, О. Кондратьєва, М. Сімоненко, Л. Чередниченко та ін). Тому вважаємо, що найбільш прийнятним для визначення структури ПК є компетентнісний підхід і структура компетентності, а специфіка ПК має бути описана в змістовому наповненні

кожного із структурних компонентів. Акцентуємо увагу на важливості лінгвістичного й комунікативного складників професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, що впливає на зміст ПК, оскільки від рівня володіння мовою, що вивчається, її соціолінгвістичними маркерами, уміннями добирати мовні засоби, адекватні ситуації спілкування, здатності побудови стратегії поведінки в професійній діяльності залежить успішність міжкультурного спілкування, взаєморозуміння між людьми, інтеграція у світовий полікультурний простір.

Таким чином, аналіз літератури з проблеми дослідження, спостереження за навчально-виховним процесом у базових ЗВО, власний педагогічний досвід дозволив нам дати своє визначення полікультурній компетентності, яка розуміється нами як вид компетентності, важливий складник професійної компетентності, що формується у процесі навчання під час оволодіння фаховими предметами; має інтегративний характер, містить усі компоненти компетентності: мотиваційний, емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, досвід взаємодії у полікультурному середовищі, що сприяє позитивній взаємодії із суб'єктами освітнього процесу, які належать до різних культур, у всіх сферах життя, забезпечує успішну професійну діяльність в умовах полікультурного освітнього простору й удосконалюється впродовж життя. У процесі дослідження було встановлено, що ПК має подвійний статус і може розглядатися як базова (ключова) компетентність будь-якої особистості в полікультурному суспільстві та як вимога європейських стандартів освіти. Крім того, полікультурна компетентність майбутнього вчителя іноземної мови має визначатися як складник професійної компетентності, умова реалізації полікультурної освіти й виховання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в з'ясуванні педагогічних умов формування полікультурної компетентності майбутніх учителів, розробленні технологічного супроводу цього процесу.

Список використаних літературних джерел

1. Авхутська С. О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Суми, 2013. 224 с.
2. Березюк О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія. За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: В-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 193–209.
3. Величко Н. М. Полікультурна компетентність як складова професійної компетентності педагога. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. Серія: Педагогічні науки*, 2010. Вип. 54. С. 62–165.
4. Кондратьєва О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу): дис. канд. пед. наук: 13.00.04; НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 2016. 265 с.

5. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру. URL: [http://www.rusnauka.com/ 6_NITSB_2010/Pedagogica/ 58322.doc.htm](http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm) (дата звернення: 05.09.2020).

6. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх учителів-філологів. URL: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/ (дата звернення: 05.09.2020).

7. Чередниченко Л. А. Формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2012. 265 с.

8. Васютенкова І. В. Развитие поликультурной компетентности учителя в условиях последилового образования: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. СПб, 2006. 27 с.

9. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. Серія: Педагогічні науки*. 2008. № 39. С. 105–109.

10. Кузьменко В. В., Гончаренко Л. А. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи: Навчальний посібник для студентів. Херсон: РІПО, 2006. 92 с.

11. Щеглова Е. М. Развитие поликультурной компетентности будущих специалистов: дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Омск, 2005. 164 с.

12. Данилова Л. Ю. Формирование поликультурной компетентности студентов. *Учитель*. 2007. № 3. С. 12–15.

References

1. Avkhutska S. O. (2013) Formuvannya polikulturnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv istorii u protsesi profesiinnoi pidhotovky: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Sumy (In Ukrainian).

2. Bereziuk O. S. (2015) Systemnyi pidkhid do formuvannya polikulturnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv v suchasnomu osvithnomu prostori . Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia monohrafiia. Za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, pp. 193–209 (In Ukrainian).

3. Velychko N. M. (2010) Polikulturna kompetentnist yak skladova profesiinnoi kompetentnosti pedahoha. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. Serii: Pedahohichni nauky (Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko). Series: Pedagogical sciences*, 54, 62–165 (In Ukrainian).

4. Kondratieva O. (2016) Formuvannya polikulturnoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv pochatkovoii shkoly (na zasadakh linhvokrainoznavchoho pidkhodu): dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04; NPU im. M. P. Drahomanova, K. (In Ukrainian).

5. Simonenko M. V. Polikulturna kompetentnist maibutnoho vchytelia yak standart osvity yevropeiskoho vymiru. URL: [http://www.rusnauka.com/ 6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm](http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm) (Last accessed: 05.09.2020) (In Ukrainian).

6. Sokolova I. V. Formuvannya polikulturnoi kompetentnosti u maibutnix uchyteliv-filolohiv. URL: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/ (Last accessed: 05.09.2020) (In Ukrainian).

7. Cherednychenko L. A. (2012) Formuvannya polikulturnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia u protsesi profesiinnoi pidhotovky: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04

. Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. Kharkiv (In Ukrainian).

8. Vasyutenkova I. V. (2006). *Razvitie polikulturnoy kompetentnosti uchitelya v usloviyah poslediplomnogo obrazovaniya: avtoref. diss. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. SPb* (In Russian).

9. Vorotniak L. I. (2008) *Osoblyvosti formuvannia polikulturnoi kompetentsii mahistriv u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka. Seriya: Pedahohichni nauky (Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko). Series: Pedagogical sciences*, 39, 105–109 (In Ukrainian).

10. Kuzmenko V. V., Honcharenko L. A. (2006) *Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti vchyteliv zahalnoosvitnoi shkoly: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv. Kherson: RIPO* (In Ukrainian).

11. Scheglova E. M. (2005). *Razvitie polikulturnoy kompetentnosti buduschih spetsialistov: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Omsk* (In Russian).

12. Danilova L. Yu. (2007). *Formirovanie polikulturnoy kompetentnosti studentov. Uchitel (Teacher)*, 3, 12–15 (In Russian).

Стаття поступила в редакцію 10.09.2020 р.